

ОГЛЯДИ ТА РЕЦЕНЗІЇ

DOI: 10.33402/nd.2023-11-292-297

Микола ПОСІВНИЧ

кандидат історичних наук

старший науковий співробітник відділу новітньої історії

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5555-0753>

e-mail: posiv@yahoo.com

**[Рец.] РЕФЛЕКСІЇ НАД КНИГОЮ ДМИТРА ЯНЕВСЬКОГО.
[на кн.]: Яневський Д. Бандера. Портрет на тлі епохи. Перша спроба
наукової монографії. Харків: Фоліо, 2022. 506 с.**

У зв'язку зі сучасними подіями в Україні: Майданом і Революцією Гідності, окупацією Російською Федерацією (РФ) Кримського півострова та ведення нею прихованої (гібридної) війни в окремих районах Донецької і Луганської областей протягом 2014–2021 рр., а особливо після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. відвідуваність сторінок в Інтернеті про Степана Бандеру різко зросла, зокрема його сторінки в російській Вікіпедії – до мільйона. Загалом російські медіа констатували, що в Україні до влади прийшли «Бендерівці», і майже відразу ж 520 тис. переглядів сторінки про те, хто ж насправді такий С. Бандера, було зафіксовано саме в україномовній Вікіпедії. За даними Google Trends – сервісу, який аналізує пошукові запити користувачів у всьому світі за кількістю запитів, ідеолог українського націоналістичного руху обійшов легендарного революціонера Ернесто Че Гевару (Ernesto Che Guevara). Значний інтерес особа Бандери викликали в Молдові, Білорусі й Казахстані, а також на англійській, німецькій, чеській та інших версіях. Пропаганда свого домоглася і кращого піару придумати не можна було. Та навіть мертвий С. Бандера чи його символи декому дуже заважають, тому вандали систематично зважуються руйнувати, обливати й розмальовувати фарбою (17.08.2014 р., 10.07.2016 р., 7.03.2021 р.) його могилу в Мюнхені та пошкоджують пам'ятники в Україні.

Хоча, треба зазначити, медійна присутність С. Бандери різко зростає з різними фазами загострення «холодної» чи «гарячої» війни з боку РФ. Прикладами цього є рішення Київської міської ради від 7 липня 2016 р. про перейменування проспекту Московський – на Степана Бандери; пісня «Батько наш Бандера, Україна мати» восени 2021 р. по соціальним мережам та в Інтернет просторі побила всі немислимі рекорди; велика грошова нагорода за голову Степана Бандери від 16 березня 2022 р. під час боїв за Київ від президента Чечні Рамзана Кадірова (Рамзан КъадирґІеран) тощо. Вони підігрують чималий інтерес до особи Провідника Організації українських націоналістів (ОУН) та ще більше сакралізують й міфілогізуюють його образ.

Наслідки наведених причинно-наслідкових подій можна простежити в аналітичному звіті «Історична пам'ять» Київського міжнародного інституту соціології, де представлено результати опитування українців за січень 2023 р. щодо сприйняття історії та уявлення про історичні постаті, події. Згідно зі звітом, до С. Бандери позитивне ставлення висловили 83 %, негативне – 11 %, не визначилися – 5 %, і 1 % не знає такого (Історична пам'ять...).

Тому не дивною є поява влітку 2022 р. об'ємного видання доктора історичних наук Данила Яневського під назвою «Бандера. Портрет на тлі епохи. Перша спроба наукової монографії» (Яневський, 2022). Автор поставив досить амбітну мету – «представити вам усі (або майже всі) відомі на сьогоднішній день і, що важливо, верифіковані науковим товариством факти» (С. 4). Як заслужений журналіст України Д. Яневський дуже вміло епатажністю думок та висновків, а не підтвердженням фактажем і твердженнями, створює «хайп», щоб підіграти ажіотаж читачів до власної книги й персони.

Як стверджує автор: «“Священні війни” навколо імен Степана Бандери і Романа Шухевича – але не тільки їх – тривають аж до кривавих цяток в очах. А тим часом ані підручники, ані вікіпедії, ані академічні енциклопедії, ані інтернет-дискусанти не можуть сформулювати верифіковані, несуперечливі відповіді на прості питання: ким, де і коли були створені організації українських націоналістів та їхні повстанські армії? Громадянами яких країн були їхні учасники? Якою була реальна роль у націоналістичному русі його імені в 1941–1949 роках самих Андрія Атанасовича Мельника, Степана Андрійовича Бандери, Романа Осиповича Шухевича та інших достойників? Або ще простіші: коли Бандера був ув'язнений до блоку “Целленбау” (інша назва – “Промінентенбау”), що був таки ЗА межами концтабору “Заксенхаузен”? Є й інші, відкриті для дискусантів питання: яку роль відіграв Бандера у створенні якої УПА та в її війні проти СРСР і Німеччини? Кому присягала ця УПА? Хто був (або були), коли і як довго головнокомандувачем (головнокомандувачами)? Якими військовими статутами вони послуговувалися? Де і коли вони припинили своє існування? Якою в різні проміжки часу була їхня чисельність? Нарешті, яким був (якщо був) їхній правовий статус?» (С. 8–11). На ці й багато інших запитань і висновків не було, як зазначено у книзі, знайдено переконливих відповідей на 100 % підтвердженими архівними документами й іншими матеріалами. У назві автор «дуже скромно» говорить про свою спробу як першу наукову біографію Бандери, хоча до нього появилася багато різного типу праць в Україні, Польщі, Росії та Німеччині (Дужий, 1996; Гордасевич, 2001; Посівнич, 2018; Россолінські-Лібе, 2021; Prus, 1985; Prus, 2004; Romanowski, 2012; Romanowski, 2016; Rossoliński-Liebe, 2014; Смыслов, 2011; Смыслов, 2014; Мацкевич, 2017; Млечин, 2018).

На жаль, у виданні з 506 сторінок «портрета на тлі епохи» постать С. Бандери дещо «загубилася» і їй реально присвячено близько 10 % тексту, а решту – загальній історії й контраверсійним дискусіям щодо українського націоналістичного руху, його ролі, місця та ідеології. Авторів варто було б зосередитися на класичній схемі написання біографічних праць: зібрати й проаналізувати інформацію про С. Бандеру, його впоодобання в політиці, літературі, мистецтві, спорті, їжі, його родину, соратників, і тоді читач мав би можливість зробити власний висновок про цю історичну постать й очолюваний ним національно-визвольний рух.

Натомість Д. Яневський фактично повторює висновки й аргументацію зі своїх попередніх публікацій і книг (Яневський, 2012; Яневський, 2013), які викликали шквал гострих зауважень та багато критичних відгуків. Попередні тексти дослідник компілює й розбавляє персоною С. Бандери. Складається враження, що автор пише захопливе журналістське розслідування чи розкручує детективну історію на шпальтах таблоїду. Спостерігається повна відсутність класичних академічних стандартів щодо методології дослідження, яка б мала опиратися на принципи історизму, верифікації й авторської об'єктивності. Як бачимо, загострених емоцій й авторського суб'єктивізму тут забагато, і так бракує подачі об'єктивного фактажу від усіх зацікавлених сторін, сумлінного аналізу контексту подій й ідеологічно-політичних дискусій.

Свій текст автор розпочинає з історіософських роздумів, які розбиває на 10 розділів: «Як, де і коли виникали українські повстанські армії?»; «Що таке “український націоналізм” і якими бувають “українські націоналізми”?»; «Що таке Українська Несамостійна і Несоборна Держава та Соборна Самостійна Україна?»; «Документи ОУН(б): які ідеї пропагували прихильники Степана Бандери і до чого тут Конституція України?»; «Українська Соборна Самостійна Держава очима “революціонерів”-оунівців і яким боком тут Німеччина?»; «Митрополит Андрей Шептицький, Українська греко-католицька церква та московські терористи»; «Що таке Українська Самостійна Соборна Держава?»; «Галицький український націоналістичний рух»; «“Револуційний” терор ОУН і його жертви». Дослідник декларує: «Я дуже далекий від думки, що саме мені належить установлювати остаточну істину. Сподіваюся, професійних навичок вистачить на те, щоби розібратися з базовими дефініціями, датами, деякими цифрами. Сподіваюся, вистачить – за вашої підтримки – терпіння й вправності, аби “вписати” історію тих, хто називав себе “оунівцями” та/або “упівцями”, у контекст їхньої, а не нашої, поточної політичної реальності» (С. 20). На жаль, п. Яневський створює власні «оригінальні» схеми й висновки та не дає відповідей на запитання, яка ж роль у цих процесах Бандери та чому починає текст саме з цієї проблематики??? Створює контраверсійні й дуже суб'єктивні інтерпретації, на які треба писати окремі монографічні дослідження та спростування... Також подає некоректні зіставлення й історичні аналогії, переплітаючи їх зі сучасністю, не аналізує їхніх причин та наслідків.

Постать Провідника ОУН дотично, як центральна фігура, вириває щойно в 11 («Арешти і смертні вироки Степана Бандери») та 12 («Степан Бандера і його тюрми») розділах (С. 160–185), і тут виникають закономірні запитання: «Чому він в ОУН і на керівній посаді у 24 роки, які його мотиви вести саме таку боротьбу?». Відтак знову на 100 сторінок зникає, і так відбувається періодично до кінця монографії. Знову ж таки дуже багато уваги приділено іншим особам: митрополиту Андреєві Шептицькому, Ріко Ярому, Євгеніві Коновальцю, Андрієві Мельнику, Зеновієві Книшу, Володимирові

Целевичу, Омелянові Сенику, Осипові Думіну, Володимирові Лисому, Василеві Куку, Ярославові Стецьку, Павлові Скоропадському, Павлові Судоплатову, різним спецслужбам, батальйону Нахтігаль, 14-й дивізії Ваффен-СС Галичина тощо. Так само С. Бандера «раптово» в тексті зникає після подій 30 червня 1941 р., ув'язнення в концтаборі Саксенгаузен та з'являється в історіософських висновках.

Зовсім випадають із поля зору дослідника фундаментальні розділи для такого типу монографії: родина, школа, підготовка й навчання у «Пласті», Стрийській гімназії і Львівській політехніці, студентське оточення, побут та тюремне ув'язнення, сім'я й діаспорний період на чолі Закордонних частин ОУН, формування світогляду та публіцистика Провідника ОУН протягом життя і діяльності, без яких неможливо відобразити й оцінити його постать.

У 13 розділі («Організація Українських Націоналістів – маргінальний політичний чинник Східної Галичини») автор ставить під сумнів існування ОУН, її чисельність, територію діяльності, мобілізаційний потенціал і сфери впливів, повну інфільтрацію агентами та провокаторами. Дослідник у цьому розділі представив весь наявний і класичний в українській історіографії набір стереотипів та кліше (Детальніше див.: Посівнич, 2010). Подальші 14–18 розділи («ОУН, спецслужби європейських країн та СРСР: продовження співпраці та протистояння»; «Найпотемніша загадка ОУН: Ріхард Франциск Маріан Ярий»; «Ріхард Ярий – не перша, але і не остання загадка ОУН»; «ОУН, Коновалець і сталінські чекісти»; «Хто і навіщо замовив убивство Євгена Коновальця?») не мають прямого стосунку до особи Степана Бандери та повинні би бути окремими дослідження й виданнями!!!

У 19–20 («Бандера та ОУН(б)» та 21–22 «Степан Бандера і його подорожі») розділах дослідник свідомо маніпулює і запускає фантастичні інтерпретації щодо батьків-засновників нової-старої організації, «Краківського збору ОУН-Б 1941 р.», «внутрішньої війни» (чи радше все ж таки конфлікту) між націоналістами, навіть у ХХІ ст., роль у цих подіях С. Бандери.

Наступні 24–34 розділи монографії (розділи без назви) фактично присвячені подіям й оцінкам навколо Акту відновлення Української державності 30 червня 1941 р., стисло «переспівані» з попередніх видань автора десятилітньої давності. У них досить побіжно представлена постать Провідника ОУН як ініціатора вказаних подій, а натомість на перший план виходить особа Ярослава Стецька – прем'єра Українського державного правління.

Підбиваючи підсумки у 35 розділі («Висновки»), автор зазначив: «Ознайомлювалися з фактами і висновками, виявленими та сформульованими мінімум трьома поколіннями дослідників – як в Україні, так і поза нею суцільних. На мої рамена саме ви поклали невдячну місію: прочитати десятки тисяч сторінок, систематизувати, відділивши їх від ненаукових, пропагандистських оцінок та суджень – як рго, так і contra. І – спробувати зрозуміти. А вже потім – оцінювати. Тепер час для висновків. Зрозуміло: кожен з вас має невід'ємне право на свої. В одному варіанті, вони будуть спиратися на факти, не мною, підкреслюю вкотре, виявлені та оприлюднені. В іншому – на пропагандистські кліше, не мною сформульовані» (С. 494).

На превеликий жаль, задекларовані д-ром Яневським підходи не були дотримані. Висновки, як і вся монографія, написані в епатажному стилі, який має за мету спричинити скандал та підняти зацікавленість й популярність Автора. На багато оціночних суджень дослідник не навів відповідних аргументів. Пана Данила після видань низки інших

«біографічних відкриттів» із портретами на тлі епохи у видавництві «Фоліо» («Симон Петлюра», «Павло Скоропадський», «Михайло Грушевський», «Роман Шухевич, Василь Кук, Василь Галаса, Тарас Бульба-Боровець, Клим Савур, Степан Стебельський, Кирило Осьмак» і книг із серії «Проект Україна») можна вважати найкваліфікованішим шоуменом та промоутером скандалів серед професійних істориків і читацького загалу.

Дискусії навколо визнання Героєм України С. Бандери, вшанування учасників боротьби за незалежність України у ХХ ст. і ХХІ ст. припинило російське вторгнення 24 лютого 2022 р., тому потрібно починати з маленьких кроків у подоланні тих стереотипів, які утвердилися в пострадянській суспільній свідомості. Книга Данила Яневського «Бандера. Портрет на тлі епохи. Перша спроба наукової монографії» не дає адекватного розуміння його постаті через відсутність подання об'єктивного фактажу, аналізу контексту подій, дискусії і висновків. Зрештою, ми маємо навчитися обговорювати постать С. Бандери не в контексті політичних поглядів, оцінюючи його сучасними мірками, а об'єктивно, у контексті історичних подій. Проте варто зазначити, що спроби оцінити діяльність С. Бандери свідчать про зрілість українців, їхнє прагнення у разі вибудови власної системи цінностей самим вирішувати, яких героїв шанувати і яке майбутнє вибирати.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

- Гордасевич, Г. (2001). *Степан Бандера: людина і міф*. Львів: Піраміда.
- Дужий, П. (1996). *Степан Бандера – символ Нації. Ескізний нарис про життя і діяльність Провідника ОУН*. Львів: Галицька видавнича спілка.
- Історична пам'ять: результати соціологічного опитування дорослих жителів України. Аналітичний звіт. 2023. Січень / Київський міжнародний інститут соціології. https://www.kiis.com.ua/materials/news/20230320_d2/UCBI_History2023_rpt-UA_fin.pdf
- Мацкевич, І. (2017). *Криминологический портрет Степана Бандеры*. Москва: Проспект: РГ-Пресс.
- Млечин, М. (2018). *Степан Бандера и судьба Украины*. Москва: Издательский дом «Аргументы недели».
- Посівнич, М. (2010). *Воєнно-політична діяльність ОУН в 1929–1939 рр.* Львів.
- Посівнич, М. (2018). *Степан Бандера*. Дрогобич: Посвіт.
- Россолінські-Лібе, Г. (2021). *Життя Степан Бандера: тероризм, фашизм, геноцид, культ*. Київ: Антропос-логос-фільм.
- Смыслов, О. (2011). *Степан Бандера и борьба ОУН*. Москва: Вече.
- Смыслов, О. (2014). *Степан Бандера. «Икона» украинского национализма*. Москва: Вече.
- Яневський, Д. (2012). *Проект «Україна»: жертва УПА, місія Романа Шухевича*. Харків: Фоліо.
- Яневський, Д. (2013). *Проект «Україна»: 30 червня 1941 року, акція Ярослава Стецька*. Харків: Фоліо.
- Яневський, Д. (2022). *Бандера. Портрет на тлі епохи. Перша спроба наукової монографії*. Харків: Фоліо.
- Prus, E. (1985). *Herosi spod znaku tryzuba: Konowalec – Bandera – Szuchewycz*. Warszawa.
- Prus, E. (2004). *Stepan Bandera 1900–1959. Symbol zbrodni i okrucienstwa*. Wrocław.
- Romanowski, W. (2012). *Bandera terrorysta z Galicji*. Warszawa.

Romanowski, W. (2016). *Bandera. Ikona Putina*. Warszawa.

Rossoliński-Liebe, G. (2014). *Stepan Bandera: The Life and Afterlife of a Ukrainian Nationalist: Fascism, Genocide, and Cult*. Stuttgart: Ibidem Press.

REFERENCES

Hordasevych, H. (2001). *Stepan Bandera: liudyna i mif*. Lviv: Piramida (in Ukrainian).

Duzhyi, P. (1996). *Stepan Bandera – symbol Natsii. Eskiznyi narys pro zhyttia i diialnist Providnyka OUN*. Lviv: Halytska vydavnycha spilka (in Ukrainian).

Istorychna pam'iat: rezultaty sotsiolohichnoho opytuvannia doroslykh zhyteliv Ukrainy. Analitychnyi zvit. 2023. Sichyn / Kyivskiy mizhnarodnyi instytut sotsiolohii. https://www.kiis.com.ua/materials/news/20230320_d2/UCBI_History2023_rpt-UA_fin.pdf (in Ukrainian).

Matskevich, I. (2017). *Kriminologicheskii portret Stepana Banderi*. Moskva: Prospekt: RG-Press (in Russian).

Mlechin, M. (2018). *Stepan Bandera i sudba Ukraini*. Moskva: Izdatelskii dom «Argumenti nedeli» (in Russian).

Посівнич, М. (2010). *Воєнно-політична діяльність ОУН в 1929–1939 рр.* Львів (in Ukrainian).

Posivnych, M. (2018). *Stepan Bandera*. Drohobych: Posvit (in Ukrainian).

Rossolinski-Libe, H. (2021). *Zhyttia Stepan Bandera: teroryzm, fashyzm, henotsyd, kult*. Kyiv: Antropos-lohos-film (in Ukrainian).

Smislov, O. (2011). *Stepan Bandera i borba OUN*. Moskva: Veche (in Russian).

Smislov, O. (2014). *Stepan Bandera. «Ikona» ukrainskogo natsionalizma*. Moskva: Veche (in Russian).

Yanevskiy, D. (2022). *Bandera. Portret na tli epokhy. Persha sprobа naukovoi monohrafiі*. Kharkiv: Folio (in Ukrainian).

Yanevskiy, D. (2013). *Proekt «Ukraina»: 30 chervnia 1941 roku, aktsiia Yaroslava Stetska*. Kharkiv: Folio (in Ukrainian).

Yanevskiy, D. (2012). *Proekt «Ukraina»: zhertva UPA, misiia Romana Shukhevycha*. Kharkiv: Folio (in Ukrainian).

Prus, E. (1985). *Herosi spod znaku tryzuba: Konowalec – Bandera – Szuchewycz*. Warszawa (in Polish).

Prus, E. (2004). *Stepan Bandera 1900–1959. Symbol zbrodni i okrucienstwa*. Wrocław (in Polish).

Romanowski, W. (2012). *Bandera terrorysta z Galicji*. Warszawa (in Polish).

Romanowski, W. (2016). *Bandera. Ikona Putina*. Warszawa (in Polish).

Rossoliński-Liebe, G. (2014). *Stepan Bandera: The Life and Afterlife of a Ukrainian Nationalist: Fascism, Genocide, and Cult*. Stuttgart: Ibidem Press (in English).